

Wojciech Giza

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

NORMATYWNY WYMIAR KONCEPCJI

HOMO OECONOMICUS

Wprowadzenie

Głównym celem prezentowanych rozważań jest analiza ewolucji koncepcji *homo oeconomicus* oraz rosnącej dominacji tego sposobu interpretowania zachowań ludzkich we współczesnych badaniach ekonomicznych. Postrzeganie działań jednostek gospodarujących jako racjonalnych wyborów dokonywanych w warunkach istniejących ograniczeń i ukierunkowanych na maksymalizację funkcji celów stanowi jądro współczesnej mikroekonomii. Należy jednak zauważyć, że istnieją dwa odmienne podejścia dotyczące badania zachowań jednostki. Pierwsze z nich ma charakter pozytywny. Polega ono na poszukiwaniu wśród wyborów dokonywanych przez podmioty gospodarujące racjonalnego wzorca działania. Drugie zaś ma charakter normatywny. W tym przypadku punktem wyjścia stanowi aksjomatyzacja racjonalnych zachowań umożliwiająca budowę modeli ekonomicznych. Pierwsza z tych tradycji zapoczątkowana została w ramach ekonomii klasycznej, a współcześnie kontynuowana jest na gruncie ekonomii instytucjonalnej (veblenowskiej i postveblenowskiej), ekonomii eksperymentalnej i behawioralnej. Drugie podejście zostało najpełniej rozwinięte na gruncie ekonomii neoklasycznej. W prezentowanym opracowaniu podjęto próbę ukazania normatywnego wymiaru koncepcji *homo oeconomicus* stanowiącego konsekwencję ewolucji metody badawczej ekonomii. Zgodnie z przyjętą tezą, aksjomatyczne ujęcie racjonalności jednostki połączone ze sformalizowanym sposobem narracji nie uwolniło teorii wyboru konsumenta od jej normatywnego charakteru.

1. Geneza koncepcji *homo oeconomicus*

Poszukiwanie odpowiedzi na pytanie dotyczące motywów działania jednostek w ramach relacji społecznych sięga czasów antycznych. Już u Arystotelesa odnajdujemy twierdzenie, że człowiek jest istotą społeczną *zoon politikon*. Takie

ujęcie natury ludzkiej pozwoliło Arystotelesowi na analizę zachowań społecznych, których istotą jest współdziałanie jednostek w ramach państwa-miasta Polis. Również ojciec ekonomii Adam Smith wyszedł od analizy natury ludzkiej poszukując w niej motywów, którymi kieruje się jednostka w życiu gospodarczym. Do dzisiaj trwają spory, która z interpretacji natury ludzkiej oddaje przekonanie Smitha, czy interpretacja zaprezentowana w *Teorii uczuć moralnych* (1759) czy w *Badaniach nad naturą i przyczynami bogactwa narodów* (1776). W pierwszej z wymienionych prac jednostka, kształtując relacje społeczne, kieruje się uczuciem sympatii. Natomiast w drugiej autor uwypuklił motyw interesu osobistego odpowiadającego za dążenie jednostki do maksymalizacji własnej korzyści. Spór dotyczący tego, która z przedstawionych koncepcji jest słuszna oraz która pełniej oddaje istotę poglądów Smitha nabrał szczególnego znaczenia na początku XIX wieku. Wówczas poglądy szkockiego myśliciela dotarły na kontynent europejski i zostały tam poddane wnikliwej analizie w innym kontekście filozoficznym oraz uwarunkowaniach społeczno-gospodarczych. Niemieccy myśliciele reprezentujący poglądy szkoły narodowej, a następnie szkoły historycznej (zarówno starszej, jak i młodszej) sprzeciwili się indywidualizmowi metodologicznemu angielskiej szkoły klasycznej proponując w jego miejsce holizm metodologiczny. Negowali również traktowanie motywu maksymalizacji własnych korzyści jako podstawowego założenia analizy ekonomicznej. W jego miejsce proponowali podejście holistyczne, w ramach którego jednostka motywowana jest przez wiele czynników o charakterze pozaekonomicznym, takich jak determinanty kulturowe społeczne i religijne. Niemieccy ekonomiści sformułowali również określenie „Das Adam Smith Problem”, które do dzisiaj używane jest do określania dwoistego rodzaju natury ludzkiej wyartykułowanej w pracach A. Smitha¹.

William D. Grampp poszukując genezy człowieka ekonomicznego (*Economic Man*) stwierdził, że niewątpliwie A. Smith jest odpowiedzialny za wykreowanie obrazu jednostki, której głównym motywem działania jest chęć maksymalizacji własnej korzyści. Dodaje jednak, że naszkicowany przez niego obraz został przerysowany w pracach krytyków ekonomii klasycznej, którzy uczynili z człowieka ekonomicznego, świadomie lub nie, skrajnie racjonalne monstrum motywowane jedynie dążeniem do maksymalizacji korzyści kwantyfikowalnych w jednostkach pieniężnych. Tak rozumiany człowiek ekonomiczny podejmuje decyzje korygujące dotychczasową strukturę konsumpcji nawet przy niewielkiej

¹ L. Montes: *Das Adam Smith Problem: Its Origins, the Stages of the Current Debate, and One Implication for Our Understanding of Sympathy*. „Journal of the History of Economic Thought” 2003, Vol. 25, No. 1, s. 63-90.

zmianie cen produktów oraz dochodów². Z kolei Jerzy Chodorowski analizując poglądy A. Smitha dotyczące *homo oeconomicus* zamieścił je w rozdziale o wymownie brzmiącym tytule „Błędy nie popełnione”³. Podobnie jak W.D. Grampp, Chodorowski sprzeciwia się przypisywaniu Smithowi koncepcji człowieka ekonomicznego w kształcie, jaki występuje we współczesnej ekonomii.

W badaniach przeprowadzonych przez Josepha Perskiego wynika, że pierwszy raz określenie *Economic Man* użył angielski przedstawiciel szkoły historycznej J.K. Ingram w pracy pt. *A History of Political Economy* wydanej w 1888 roku. Nieco później, bo w 1906 roku, łacińskie określenie człowieka ekonomicznego *homo oeconomicus* pojawiło się w pracy V. Pareta pt. *Manuale d'economia politica*⁴. Można zatem przyjąć, że na przełomie XIX i XX zarysowane zostały zarówno zręby teoretyczne tej koncepcji, jak i jej nazwa, którą do dzisiaj się posługujemy.

2. *Homo oeconomicus* a ewolucja metody badawczej ekonomii

Jak doszło do tego, że w badaniu rzeczywistości społeczno-gospodarczej dominującą pozycję zdobyły teorie zakładające skrajną racjonalność jednostek? Aby wyjaśnić ten proces warto wyjść poza metodologię ekonomii. W momencie wyodrębnienia ekonomii, jako samodzielnej nauki, pojawiło się dążenie, aby jej metodą badawczą wzorować na newtonowskiej fizyce. I. Newton przedstawiając mechanistyczną wizję przyrody dążył do odkrycia praw nią rządzących. Wyraził również przekonanie, że podejście zastosowane do odkrywania praw przyrody z czasem znajdzie zastosowanie na gruncie nauk społecznych⁵. H.F. Thomson, analizując związek podejścia A. Smitha z metodą badawczą I. Newtona, posłużył się określeniem „newtoniański moralizm”. Twierdził, że ojciec ekonomii podjął analizę zachowań ekonomicznych inspirowaną ideą równowagi oraz prawem grawitacji⁶.

² W.D. Grampp: *Adam, Smith and the Economic Man*. „Journal of Political Economy” 1948, Vol. 56, No. 4, s. 315.

³ J. Chodorowski: *Adam Smith (1723-1790). Życie i dzieło autora Badań nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2002, s. 229-252.

⁴ J. Persky: *The Ethology of Homo Economicus*. „Journal of Economic Perspectives”, Vol. 9, No. 2, s. 222.

⁵ H.F. Thomson: *Adam Smith's Philosophy of Science*. „The Quarterly Journal of Economics” 1965, Vol. 79, No. 2, s. 226.

⁶ Ibid. Jako najbardziej jaskrawy przykład inspiracji A. Smitha koncepcją I. Newtona można podać rozważania dotyczące kształtowania się ceny naturalnej i ceny rynkowej. A. Smith stwierdza, że „cena naturalna stanowi niejako cenę centralną, ku której ustawicznie ciążyą ceny wszystkich towarów”. A. Smith: *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*. T. 1. PWN, Warszawa 2007, s. 70.

W 1836 roku J.S. Mill w eseju pt. *On the Definition of Political Economy and the Method of Investigation Proper to It* postulował wyodrębnienie interesu osobistego człowieka spośród innych motywów jego działań. Tak wyabstrahowany motyw miał stanowić podstawę dla wyróżnienia spośród nauk społecznych ekonomii. J.S. Mill postulował również traktowanie ekonomii jako abstrakcyjnej nauki posługującej się metodą *a priori*, wyprowadzającej wnioski z abstrakcyjnych założeń dotyczących maksymalizacji własnej korzyści⁷. Postulaty J.S. Mila należy rozpatrywać w szerszym kontekście. Okres oświecenia zaowocował wyodrębnieniem z filozofii przyrody takich dyscyplin, jak fizyka, chemia, biologia. Każda z wymienionych dyscyplin przyjęła odrębny przedmiot analizy oraz metodę badawczą. Podobny proces miał miejsce na gruncie filozofii moralnej. W tym przypadku doszło do wyodrębnienia: politologii, socjologii oraz ekonomii. J.S. Mill zdawał sobie sprawę ze złożoności procesów społecznych. Sam zresztą zapisał się w historii nie tylko jako ekonomista, ale również wnikliwy obserwator polityki oraz teoretyk liberalizmu. Daleki był on jednak od gloryfikowania maksymalizacji zysku jako nadrzędnej zasady organizacji życia gospodarczego. Mimo to uważał, że wyodrębnienie motywu własnej korzyści połączonego z racjonalnością działania może stanowić trwały fundament nowej nauki jaką ówczesnie była ekonomia.

Nieco szerzej niż J.S. Mill przedmiot ekonomii ujmował A. Marshall. Stwierdził on, że „Ekonomia polityczna lub ekonomika jest badaniem rodzaju ludzkiego w jego codziennym życiu gospodarczym; bada ona tę stronę działalności indywidualnej i społecznej, która najściślej jest związana z osiąganiem i użytkowaniem rzeczy materialnych, niezbędnych do dobrobytu”⁸. Tak sformułowana definicja otwierała szerokie pole analizy nie przesądzając, która z metod badawczych powinna odgrywać nadrzędną rolę. Mimo iż A. Marshall wyposażył ekonomistów w narzędzia analizy ilościowej, to jednak sceptycznie odnosił się do traktowania racjonalnych zachowań jednostki jako podstawowego postulatu metodologicznego. Pozostał jednocześnie otwarty na alternatywne metody uprawiania ekonomii.

Na przełomie XIX i XX wieku silne były dążenia do matematyzacji dyskursu naukowego. W 1900 roku na Międzynarodowym Kongresie Matematyków w Paryżu wśród słynnych 23 postulatów przedstawionych przez D. Hilberta po-

⁷ J.S. Mill: *On the Definition of Political Economy and the Method of Investigation Proper to It*. W: *The Philosophy of Economics. An Anthology*. Ed. by D.M. Hausman. Cambridge University Press, Cambridge 2008, s. 45.

⁸ A. Marshall: *Zasady ekonomiki*. T. 1. Wydawnictwo M. Arcta, Warszawa 1925, s. 1.

jawiał się postulat nr 6 mówiący o aksjomatyzacji fizyki⁹. Wyznaczone przez D. Hilberta kierunki rozwoju matematyki i fizyki stały się również inspiracją dla aksjomatyzacji racjonalnych zachowań jednostek. Chociaż pierwsze ujęcie preferencji gospodarującej jednostki w postaci matematycznej funkcji miało miejsce w 1881 roku w pracy F.Y. Edgewortha, to jednak przedstawionemu obrazowi nie towarzyszyło uzasadnienie w postaci aksjomatów określających kształt i położenie owej funkcji użyteczności¹⁰. Również V. Pareto usiłował przedstawić matematyczny opis preferencji jednostki w kategoriach krzywej obojętności¹¹. W procesie formalizacji racjonalnych zachowań jednostek istotną rolę odegrał artykuł brytyjskiego matematyka i ekonomisty W.E. Johnsona. Autor przedstawił w nim nie tylko opisującą współcześnie preferencje konsumenta krzywą obojętności, ale również sformułował matematyczne warunki determinujące jej kształt¹². Na ujęciu Johnsona bazuje do dzisiaj zdecydowana większość podręczników mikroekonomii ukazujących istotę racjonalnego wyboru konsumenta.

F.Y. Edgeworth, V. Pareto oraz W.E. Johnson pokazali, że problem racjonalnych zachowań jednostki można opisać za pomocą formuł matematycznych. Jeszcze dalej w formalizacji ekonomii poszli J. von Neumann i O. Morgenstern. Wykorzystując najnowsze osiągnięcia logiki formalnej zaprezentowali koncepcje swoich poprzedników w kategorii teorii gier. Punkt wyjścia ich analizy znajdował oparcie w aksjomatycznym sposobie ujęcia zachowań gospodarującej jednostki¹³.

Postępującej w latach 50. XX wieku formalizacji teorii ekonomii towarzyszył również proces imperializmu ekonomicznego. Jego rozwój był możliwy dzięki redefinicji przedmiotu ekonomii dokonanej przez L. Robbinsa. Stwierdził on, że „[...] ekonomia jest nauką, badającą ludzkie zachowanie, jako relacje pomiędzy celami a ograniczonymi środkami o alternatywnych zastosowaniach”¹⁴. Określenie ekonomii nie poprzez zakres przedmiotowy, ale sposób analizy umożliwiło narzucanie przyjętego w ekonomii wzorca racjonalności oraz metod badawczych innym naukom społecznym. Jednocześnie alternatywne szkoły myśli ekonomicznej, takie

⁹ D. Hilbert: *Mathematical Problems. Lecture delivered before the International Congress of Mathematicians at Paris in 1900.* <http://aleph0.clarku.edu/~djoyce/hilbert/problems.html> (29.08.2013).

¹⁰ F.Y. Edgeworth: *Mathematical Psychics. An Essay on the Application of Mathematics to the Moral Sciences.* C. Kegan Paul & Co., 1 Paternoster Square, London 1881, s. 28.

¹¹ V. Pareto: *Manuale di Economia Politica con una Introduzione alla Scienza Sociale.* Società Editrice Libreria, Milan 1906.

¹² W.E. Johnson: *The Pure Theory of Utility Curves.* „The Economic Journal” 1913, Vol. 23, No. 92, s. 483-513.

¹³ J. von Neumann, O. Morgenstern: *The Theory of Game and Economic Behavior.* Princeton University Press, Princeton 1944.

¹⁴ L. Robbins: *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science.* Macmillan, London 1932, s. 15.

jak ekonomia instytucjonalna, ekonomia polityczna oraz szkoły posługujące się metodami historycznymi czy socjologicznymi, zyskały miano heterodoksji. W ramach dominującej ekonomii neoklasycznej matematyczna narracja została podniesiona do miana oficjalnego języka ekonomii. Logiczna spójność modeli stała się podstawowym kryterium ich prawdziwości, a wąsko rozumiane kryteria racjonalności zostały uznane za wyznacznik naukowego podejścia.

Pod koniec XX wieku dominacja neoklasycznego wzorca racjonalności była widoczna nie tylko na gruncie mikroekonomii. Zdominowała ona również makroekonomię za sprawą nowej makroekonomii klasycznej, w ramach której centralne miejsce zajęła hipoteza racjonalnych oczekiwań. Tak ukształtowana teoria ekonomii doczekała się obecnie ostrej krytyki w świetle wydarzeń kryzysowych zapoczątkowanych w 2007 roku.

3. Racjonalność jednostki jako normatywny wzorzec działania

Obserwując ewolucję koncepcji *homo oeconomicus* można dostrzec istotną różnicę występującą pomiędzy oświeceniową ideą racjonalności człowieka, dominująca w okresie narodzin ekonomii, a współczesnym, neoklasycznym ujęciem racjonalności ekonomicznej. A. Smith i J.S. Mill podzielali oświeceniową wiarę w postęp ludzkości dokonywany poprzez naukę – racjonalny wytwór ludzkiego umysłu oraz doświadczenia. Dążąc do ukonstytuowania ekonomii jako samodzielnej dyscypliny podjęli poszukiwania motywu działania jednostki pozwalającego wyróżnić naukę o gospodarowaniu z wielu innych rodzajów aktywności człowieka. Maksymalizacja korzyści poprzez racjonalne zachowania jednostki wytyczyła kierunek rozwoju ekonomii. Z czasem jednak metoda zaczęła triumfować nad ideą. Dążenie do formalizacji dyskursu ekonomicznego doprowadziło do zdefiniowania racjonalności człowieka w postaci kilku prostych aksjomatów wyznaczających arbitralnie standardy racjonalnego działania. Aksjomatami tymi są: zupełność preferencji, zwrotność, przechodniość oraz monotoniczność¹⁵.

Aksjomaty opisujące racjonalność jednostki pozwalają na konstruowanie logicznie spójnych modeli rzeczywistości gospodarczej. Powstałe na ich podstawie modele na ogół spełniają kryteria wyznaczane przez koherencyjną defini-

¹⁵ H.R. Varian: *Mikroekonomia. Kurs średni. Ujęcie nowoczesne*. PWN, Warszawa 1997, s. 66-78. Zupełność preferencji oznacza, że konsument potrafi porównywać wszystkie dostępne koszyki dóbr, a wybór jego jest wewnętrznie spójny; zwrotność zakłada, że każdy koszyk dóbr jest przynajmniej tak samo preferowany jak koszyk identyczny; spełnienie aksjomatu przechodniości wymaga, aby konsument przedkładając dobro A względem dobra B i dobro B względem dobra C, na mocy tego aksjomatu przedkładał dobro A względem dobra C; aksjomat monotoniczności zakłada, że konsument woli więcej niż mniej danego dobra.

cję prawdy. Jednak tak wyidealizowany obraz zachowań ludzkich tylko w niewielkim stopniu znajduje potwierdzenie w badaniach empirycznych¹⁶. Słabość tę dostrzegł John Cassidy, oskarżając ekonomię w 1996 roku na łamach „The New Yorker” o to, że „[...] skryła się w wieży z kości słoniowej wysoce wyidealizowanej teorii, nie potwierdzonej przez dane, pełnej nierealistycznych założeń [...] stała się gigantyczną grą akademicką, w której ekonomiści piszą artykuły dla siebie nawzajem, popisując się matematyczną biegłością, jednakże wykazując niewielkie zainteresowanie związkiem swoich teorii z realnym światem”¹⁷.

Historia ewolucji koncepcji *homo oeconomicus* spleciona jest z dążeniem ekonomii do miana nauki ścisłej. W procesie tym kluczową rolę odegrały postulaty L. Walrasa i M. Webera. Pierwszy z nich chciał uczynić z ekonomii naukę czystą (*Pure Economics*). Drugi zaś podkreślał konieczność uwolnienia nauk społecznych od sądów wartościujących (*Werturteilsfrei*). Ekonomiści dostrzegli szansę realizacji tych postulatów poprzez zastąpienie utylitarystycznych założeń leżących u podstaw ekonomii klasycznej, neoklasyczną zasadą maksymalizacji funkcji celu. W procesie tym określono arbitralnie standardy racjonalności jednostki poprzez przyjętą aksjomatykę. Zatem nie zdołano uwolnić ekonomii od sądów wartościujących. Ekonomia wciąż pozostaje nauką społeczną, a obecny w niej obraz *homo oeconomicus*, aczkolwiek powszechnie akceptowany, prezentuje normatywny obraz zachowań ludzkich. Tak rozumiany normatywny wzorzec może okazać się niezwykle pomocny, gdy analizujemy realnie zachodzący proces decyzyjny. Widać to najlepiej na przykładzie teorii gier. Za jej pomocą można wyznaczyć optymalną strategię działania pozwalającą maksymalizować funkcje celu. Następnie, stosując podejście eksperymentalne, badać jak przebiega proces decyzyjny w realnym świecie. Porównanie uzyskanych wyników z przyjętym wzorcem umożliwi określenie stopnia racjonalności jednostek. Dostarcza również materiału empirycznego tym ekonomistom, którzy poprzez analizę instytucjonalną próbują określić wpływ bodźców generowanych przez określone rozwiązania prawno-ustrojowe na proces gospodarowania¹⁸.

¹⁶ Kwestionowanie neoklasycznego wzorca racjonalności ma długą tradycję. H. Simon stosując podejście behawioralne dowodził, że człowiek poszukuje raczej rozwiązania satysfakcjonującego, a nie optymalnego. Eksperymenty z zastosowaniem teorii gier prowadzone np. przez R. Axelroda miały na celu analizę rzeczywistie zachodzącego procesu decyzyjnego jednostek. D. Kahneman i A. Tversky za pomocą teorii perspektywy kwestionowali przyjęte w ekonomii neoklasycznej standardy racjonalności.

¹⁷ E.D. Beinhocker: *The Origin of Wealth. The Radical Remaking of Economics and What It Means for Business and Society*. Harvard Business School Press, Boston, Massachusetts 2006, s. 22.

¹⁸ Próbę analizy wniosków płynących z teorii gier dla kształtowania ładu gospodarczego przedstawiono: W. Giza, *Adams Smiths unsichtbare Hand und das Gefangenendilemma*. „Orientierungen zur Wirtschafts- und Gesellschaftspolitik” 2013, No. 135, s. 47-50.

Podsumowanie

Analiza ewolucji koncepcji *homo oeconomicus* pokazuje, że przyjęcie skrajnie racjonalnych założeń dotyczących działania człowieka w wymiarze gospodarczym nie uwolniło ekonomii od sądów normatywnych. Są one wciąż obecne, chociaż w innej formie niż miało to miejsce w momencie jej powstania. Osiemnasto- i dziewiętnastowieczni ekonomiści *explicite* odwoływali się do filozofii i etyki rozważając problemy gospodarcze. Współcześnie sądy te ukryte są w przyjętych arbitralnie założeniach dotyczących racjonalności jednostki. W nauce społecznej, jaką wciąż jest ekonomia, niezwykle istotne jest wyraźne nakreślenie linii demarkacyjnej pomiędzy twierdzeniami o charakterze pozytywnym i normatywnym. Dlatego też celowy wydaje się powrót do pytań stawianych na początku XX wieku przez J.N. Keynesa o rodzaj relacji występujących pomiędzy ekonomią pozytywną, ekonomią normatywną oraz sztuką ekonomii¹⁹.

Podnoszona współcześnie krytyka racjonalności stanowiącej fundament ekonomii neoklasycznej jest w znacznym stopniu słuszna. Ekonomia eksperymentalna, teoria gier oraz teoria perspektywy wyraźnie pokazują, że nasze zachowania w sferze gospodarowania często są nieracjonalne i w znacznym stopniu nacechowane emocjami. Do odrzucenia dotychczasowej teorii nie wystarczy jednak uzasadniona krytyka. Potrzebny jest zestaw postulatów metodologicznych umożliwiających rozwój alternatywnego podejścia badawczego. Jak dotychczas konkurencyjne szkoły myślenia nie spełniły tego postulatu. Pokazały jednak, że wyjście poza założenia leżące u podstaw ekonomii neoklasycznej może znacząco wzbogacić perspektywę poznawczą nauki o gospodarowaniu.

Bibliografia

Beinhocker E.D.: *The Origin of Wealth. The Radical Remaking of Economics and What It Means for Business and Society*. Harvard Business School Press, Boston, Massachusetts 2006.

Chodorowski J.: *Adam Smith (1723-1790). Życie i dzieło autora Badań nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2002.

Edgeworth F.Y.: *Mathematical Psychics. An Essay on the Application of Mathematics to the Moral Sciences*. C. Kegan Paul & Co., 1 Paternoster Square, London 1881.

---

¹⁹ Powyższego rozróżnienia dokonał J.N. Keynes: *The Scope and Method of Political Economy*. Macmillan & Co., London 1891, s. 34-35.

- Giza W.: *Adams Smiths unsichtbare Hand und das Gefangenendilemma*. „Orientierungen zur Wirtschafts- und Gesellschaftspolitik” 2013, No. 135.
- Grampp W.D., *Adam, Smith and the Economic Man*. „Journal of Political Economy” 1948, Vol. 56, No. 4.
- Hilbert D.: *Mathematical Problems. Lecture delivered before the International Congress of Mathematicians at Paris in 1900*. <http://aleph0.clarku.edu/~djoyce/hilbert/problems.html>
- Johnson W.E.: *The Pure Theory of Utility Curves*. „The Economic Journal” 1913, Vol. 23, No. 92.
- Keynes J.N.: *The Scope and Method of Political Economy*. Macmillan & Co., London 1891.
- Marshall A.: *Zasady ekonomiki*. T. 1. Wydawnictwo M. Arcta, Warszawa 1925.
- Mill J.S.: *On the Definition of Political Economy and the Method of Investigation Proper to It*. W: *The Philosophy of Economics. An Anthology*. Ed. by D.M. Hausman. Cambridge University Press, Cambridge 2008.
- Montes L.: *Das Adam Smith Problem: Its Origins, the Stages of the Current Debate, and One Implication for Our Understanding of Sympathy*. „Journal of the History of Economic Thought” 2003, Vol. 25, No. 1.
- Neumann von J., Morgenstern O.: *The Theory of Game and Economic Behavior*. Princeton University Press, Princeton 1944.
- Pareto V.: *Manuale di Economia Politica con una Introduzione alla Scienza Sociale*. Società Editrice Libreria, Milan 1906.
- Persky J.: *The Ethology of Homo Economicus*. „Journal of Economic Perspectives”, Vol. 9, No. 2.
- Robbins L.: *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science*. Macmillan, London 1932.
- Smith A.: *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*. T. 1. PWN, Warszawa 2007.
- Thomson H.F.: *Adam Smith's Philosophy of Science*. „The Quarterly Journal of Economics” 1965, Vol. 79, No. 2.
- Varian H.R.: *Mikroekonomia. Kurs średni. Ujęcie nowoczesne*. PWN, Warszawa 1997.

NORMATIVE DIMENSION OF THE CONCEPT *HOMO OECONOMICUS*

Summary

This article attempts to present the concept of *homo oeconomicus* in the context of the evolution of research methods in economics. In the study, there has been placed a particular emphasis on the appearance of a normative nature of economic rationality. The normative nature of the assumptions underlying the concept of *homo oeconomicus* is mainly the consequences of the method of narration, based on the axiomatic basis of decision-making in science.